

JOSIP KOROŠEC:

Obrt in trgovina v radovljiskem okraju.

Ovedem vas po železnici na jug našega okraja do železniške postaje Podnart-Kropa. Takoj nasproti postaji vidimo več lesnih žag ob Savi. Po cesti iz Podnarta mimo lesnih vodnih žag v občini Ovsiše pridemo v nekdanje slavno „malo Ljubljano“ — v Kropo. Takoj pod kroparsko Dobravo ima tvrdka M. Pirc iz Kroke svojo tvornico za izdelovanje žičnih strojnih žrebljev. Železo dobiva iz Jesenic-Fužin ter razpošilja v zabojih izdelane žreblje po nekdanji Avstriji in po Balkanu i do 2 železniška voza na teden.

Na razpotju kroparsko-kamnogoriškem lomijo v griču „za Dolgo njivo“ dolomit ter ga vozijo z vozmi do postaje Podnart-Kropa in dalje po železnici v Medvode in Goričane v papirnice, da izenačujejo teže raznemu pisnemu papirju. Na Gorenji Dobravi izdeluje nekaj delavcev sode iz krajnikov. Okrog Kroke so nekdanje kopali železno rudo, ki je je še sedaj dosti — dokaz, ker je vsa okolica obdana z rudarskimi prostostedi. Tudi kobold in banksit se nahaja ondi. Oglejmo si pa sedaj malo bolj natanko kroparsko obrt!

Kovači kujejo žreblje v vigenču (kovačnici). Vigenčev je 20, opuščenih pa tudi skoraj toliko. V vsakem vigenču je najmanj ena „ješa“ — ognjišče. Nekateri vigenči imajo tudi 4 in celo 5 ješ. Na sredi ješe so razdeljeni ognji. Ognjev je toliko, kolikor je „štokov“ ali nakoval, ki so vdeleni v kamenite panjove. Pri vsakem nakovalu je po en kovač, če pa dela velike žreblje, imenovane „kladovce“, ima še svojega pomagatača — hlapca. S tako naredbo so odstranjeni prepiri zaradi porabe oglja. Ognji so razvrščeni okolo vretena sredi ješe. Na vrhu vretena 30 do 40 centimetrov visoko je kuhinja peharjeve velikosti, kjer po 3 do 4 kroparske gospodinje kuhajo žgance ali pa fižolovec. Doma na stanovanju kuhajo le ob nedeljah in svetkih.

Kako pa kujejo žreblje?

V kotu vigenca stoji nadušljiv stavec — meh. Za vsako ješo je eden. Meh goni domač motor, preprosto kolo na vodo. Sapa je navrnjena v ješo, da od spodaj gor piše v „iželje“ pod vreteno sredi ognjev. Iželji se naprava, ki razdele sapo.

V ogenj se vtakne „cajn“ in se ondi razbeli, potem okoniči z ročnim kladivom na nakovalu in nategne v primerno dolgot; od cajna se odseka

na kovalnem nasekalu primerna dolgost, vtakne v „nagležen“; tu se pobije ali naredi glava, in žrebelj je gotov.

Tako se tedaj „cveč“ (cveki — žreblji) delajo, pa tudi „kroparski tisočaki“.

Kujejo pa iz cajnov moški, ženske, da, tudi šolarji kovane žreblje različne velikosti in vrste. Kdor se zanima za kroparske izdelke, naj si omisli cenik „Prve žrebljarske in železoobrtne zadruga v Kropi“. Tam bo videl več tisoč vrst žrebljev in drugih železnih izdelkov.

S tistimi žrebljarskimi izdelki, ki so jih začeli izdelovati na strojih naglo in v veliki množini, se žrebljarski trgovci ne morejo več kosati. To delo je prevzela Kranjska obrtna družba na Jesenicah-Fužini. Žrebljarska zadruga pa si je omislila pred leti razne stroje za izdelovanje kavaletov (vojaških železnih postelj), raznih kladovcev in vijakov, kar vse izdelujejo v novi tovarni s kakimi sto delavci. Izdelujejo tudi razne verige, kopače, lopate, sponke itd.

Kam pa gre vse to blago? Kladovce so oddajali na Dunaj za državne železnice. Veliko blaga so pošiljali v Gradec in Trst, dalje na Ogrsko in po vsem Balkanu. Na Češnjici pri Kropi in v Kropi izdelujeta Potočnik in Ažman decimalne tehtnice in velike vozne tovarne tehtnice. Tvrđka M. Zupan izdeluje kovaške mehove in male poljske kovačnice. Kar izdelujejo v Kropi žrebljarskih izdelkov, jih večinoma izdelujejo tudi v Kamni gorici, vendar je to le bolj „grobo“ blago. Tudi sekirarca je v Kropi in v Kamni gorici doma.

Iz Kamne gorice dospemo po cesti proti severu mimo „Pustega grada“ v občino Lancovo. Tu sta na združeni Savi ob mostu pod Radovljico dve velikii lesni žagi in Dorničeva tvornica za stavbinska dela in izdelovalnica lesne volne. V svetovni vojni so rabili lesno volno največ v bolnicah za obkladke na rane. Tudi izdelovalnica cerkvenih orgel M. Dorniča stoji ob potu.

Zdaj prekoračimo savski most in smo v radovljiški občini. Pod mestom opazimo Resmanovo strojarnico, Cengletovo cementno izdelovalnico in barvarijo, v mestu pa ključavničarstvo, knjigoveznicu, popravilnico dežnikov itd. ter nekaj veletrgovin s kolonialnimi (prekomorskimi) in poljskimi pridelki. Ne smemo omalovaževati dvooddelne državne pletarske šole, ki daje marsikomu že obilo kruha. Oglejmo si tudi starodavno gotsko župno cerkev in v renesančnem slogu zidani grad, last koroških grofov Thurnov. Iz Radovljice pridemo po cesti mimo graščine Podvin (last princev Polignac-Bourbonskih) v mošenjsko občino, kjer je še nad 100 starih kamenosekov, a kamenoseški tvrđki sta le še dve, ki izdelujeta iz kraškega, jeseniškega itd. mramorja nagrobne spomenike. Tudi v Radovljici in Pretrgu je še nekaj kamenosekov. Ome-

nim naj še po vsej Evropi znani „otoški“ zeleni, mehki kamen groh v Kocijančičevemu kamenolomu za vasjo Otok. Vsaka starejša hiša v Sloveniji ima podboje pri oknih in vratih iz tega kamena. V novejšem času pa je tronadstropna Bambergova hiša v Ljubljani nasproti Unionskemu vrtu okrašena s tem zelenim kamenom. Ob dežju je hiša lepo krasno zeleno kvadrirana, sicer se otoški kamen malo vidi in pozna na njej.

Za Otokom, Mošnjami, Črničcem, Brezjami je bilo pred davnim časom morje, oziroma slana voda, ki je segala tja do Savinjske doline. V slani vodi se je vulkanični pepel strdil v groh in kjer je pokrit z debelo plastjo zemlje, je še danes trd kakor v Kocijančičevem kamenolomu, sicer razprhne na površju.

Dalje pridemo mimo božje poti pri Mariji Pomagaj na Brezjah v Ljubno. Tu je bila nekdanj cvetoča lončarska obrt, a sedaj izdelujejo le še peči. Lončarsko blago iz drugih krajev pa prevažata in razpečavata na dvokolnici po vsem okraju znana bratca Joža in Florijan iz Ljubnega. Tvrdba A. Ambrožič izdeluje „krtače“, ščeti za volno. Učenci dobe pri tvrdki usnat nastavek, kamor vtikajo na domu vanj ahlje ali ake — zakrivljene igle, in marsikateri učenec zasluži s tem obleko in še kaj za hranilnico. Poglavitna obrt v Ljubnem pa je črevljarstvo. Tu je nad 20 črevljarskih tvrdk, ki imajo po 1 do 30 črevljarjev. Črevlje razpošiljajo križem deželá. Vsi semnji so tudi polni „ljubenskih črevljev“. Iz Ljubnega je mahnemo kar po stezi v Leše, kjer je bila udomačena domača obrt: izdelovali so prav ceno „leške fajfe“, pipce ali vivček imenovane, a sedaj jih izdeluje le še en delavec.

Idimo dalje po cesti iz Tržiča v Begunje! Tu je „gorenjski Manšešter“. Več tvrdk izdeluje v Begunjah in Zgošah debelo volneno „gorenjsko sukno“ ter ga prodaja po Sloveniji. Tam je pričetek radovljiškega vodovoda, ki preskrbuje več občin z dobro pitno vodo.

Pomaknimo se v Lesce! Tu ima kovač Kapus in njegov sosed klepar največjo obrt, odkar so podrli pivovarno. Vidic nam pa ponuja svojo vodeno oglenčevo kislino v obliki sifona. Nova tvornica Iv. Magušarja iz Kroke za podelavo železa na gorak in mrzel način nasproti postaji bo kmalu v obratu.

Ako gremo ob železniški progi proti severu, dospemo v pol ure v rojstno vas našega pesnika Prešerna, v Vrbo v brezniški občini. V tej občini opazimo v Žirovnici električne vodne naprave za okraj. V Mostah pa životari mala sekirarca in tvornica gorenjskega sukna je še v obratu, kadar ne prevzame elektrarna vse vode Završnice pri Žirovnici. Iz brezniške občine je še pred nekaj leti odhajalo po 100 do 200 mož in mladeničev v Korotan tkat platno, šivat kožuhe in jih krasit v pristno narodnem slogu. Oče sedanjega župana je bil strokovnjak za šivanje kožuhov

POČITEK

in cvetlic na njih. Marsikateremu gospodu še sedaj okraši irhaste hlače prav po gorenjsko. Ne smem pozabiti omeniti obče znane konjske trgovine Trebušnik-Kržišnikove.

Nadaljujmo potovanje! Pridemo po cesti v Javornik, občina Koroška Bela, kjer v tvornici kranjske obrtne družbe izdelujejo iz železa železno pločevino. V občinah Begunje, Breznica, Koroška Bela, Jesenice in v Bohinju so še pred kratkim časom kopali železno rudo, tako na Begunšici, Zelenici, Belšici, Kočni, Rudnem polju, Gorjušah itd. Plavže so razdrli na Javorniku, Savi in v Bohinju. Na Savi-Jesenicah-Fužinah je sedaj največja železna tvornica v naši Jugoslaviji, ki je z javorniško tvornico zvezana z električno železnico. Tudi livarna je pri tvornici, kjer vlivajo železne zvonove itd. Strojnih žrebljev izdelajo nad 5 železniških voz vsak dan.

Plavžev, kjer so iz rude topili lito železo in iz tega izdelovali kovno železo in jeklo, nadomešča sedaj „Martinova peč“, katerih je šest. V Martinovi peči se pretopi staro železo — rena, pa imamo po pridatkih raznih kovin različno železo: modro izpreminjajoče, svetlo, mehko, trdo, prav navadno ali pa trdo jeklo. V valjavnicah se železo tanjša in daljša do žice lasne debelosti.

Železo, jeklo, žice, žreblje razpošiljajo po vsem svetu. Tenko žico izvažajo zlasti v Japan za umetne cvetice. Lito železo so do sedaj topili v plavžih v Škednju poleg Trsta iz alžirske rude ter ga dovažali na Jesenice-Fužine. Izboren grodelj (lito železo) 75% dobimo v novjšem času iz Bosne.

Pomaknimo se po cesti dalje! Poleg Jesenic kopljejo mavec (gips) ter ga meljejo v moko, ki jo potresajo zlasti detelji in stročnicam kot umetno gnojilo. Tudi dalje zgoraj v dovški občini kopljejo mavec in ga razpošiljajo po Sloveniji. Nasproti Dovjemu je Mojstrana ob Bistrici, ki priteče naravnost izpod Triglava. Mojstrana je izhodišče na Triglav. Ima cementno tvornico, kjer je zaposlenih do petsto delavcev. Cementa razvažajo do pet železniških voz dnevno križem deželá.

Zapomnimo si, da so tu ob Bistrici najdaljše rake v naši Jugoslaviji, po katerih se pretaka voda v tvorniško turbino. Dalje po dolini pridemo v Kranjsko goro. Tu ni veliko obrti, kakor tudi v Ratečah ne (pač — cokle izdelujejo). Nekaj lesnih žag je in trgovin z lesom, kar je pa v vsaki občini. Ob Pišenci v Kranjski gori je občinska elektrarna.

Zadnja občina tu zgoraj so Fužine. Ima res fužino — tvornico, kjer izdelujejo pločevinaste sode za petrolej itd. Tudi varijo verige z elektriko. Izgotavljajo kopače, sekire, lopate, motike in razne velike kovane žreblje. V Malyjevi tvornici za lesno volno izdelujejo iz smrekovine naj-

tenšo volno za obvezovanje ran, pa tudi debelejšo za obkladanje steklovine in porcelana v zabojih.

Po železnici se odpeljemo nazaj na Jesenice in v Blejsko Dobravo. Tu (že v gorjanski občini) je tvornica kranjske obrtne družbe, ki izdeluje iz grafita „električne konice“ — „elektrode“ za električne obločnice.

Idimo dalje! V Grabčah in Višelnici poleg Gorij izdelujejo mali obrtniki sekire, pa tudi živinske zvonce. V Radovni ima obrtna družba elektrarno in koncem Vintgarja tudi. Na Fortuni ob Radovni ima verski zaklad veliko lesno žago. Ob vходу v Vintgar je Žumrova tovarna za pohištvo.

Na Bledu sicer ni velikih tvornic, a je mnogo malih obrtnikov za pohištvo, stavbe, ključalničarstvo in več žag. Preskrbljeno je, da se ustreže najizbirčnejši mestni gospici z okusno tortico, nežnim pecivom ter različnimi sladkorčki.

Bled je zdravilišče z mnogimi hoteli, kamor prihaja poleti na tisoče tujcev in turistov. Vsa okolica z Bledom vred čuti, da prinašajo tujci blaginjo v kraj. Pri hotelu Toplice so prirodne toplice. Vrelec ima baje 23° gorkote. Med Kropo in Kamno gorico je slatina, vsebujoča precej železa, a ima nekoliko premalo ogljenčeve kisline, da bi bila dobrotna pijača.

Proti jugu in zahodu Bleda se razprostira ribenska občina. V Ribnem je nekaj žag ter pletejo tuintam iz protja košare. Na Selu je združna sirarna. Na Bohinjski Beli (tudi ribenska občina) ob postaji je parna žaga in ob Bohinjki sta tudi še dve žagi. Več rokodelcev grabljarjev se preživlja z izdelovanjem po vsem okraju znanih „bevskih grabel“. Omenim naj še čebelarstvo podružnico na Bohinjski Beli. Skozi vsaki fari našega okraja je čebelarska podružnica. Na Jesenicah, Javorniku, Breznici, Mojstrani in v Bohinju so izvozniki „kranjske čebele“, ki jo razpošiljajo po vsem svetu.

Skozi Sotesko nas popelje vsak naglo v Bohinj. Kot dijak pa sem večkrat hudo zmrzoval skozi „Štenge“ mimo pravljničnega napisa. Kaj je resnica? Pravičnica nam pripoveduje, da so se vrnili Turki v Obrniah ter da so v skalo napisali, da ne gredo skozi Sotesko. Zapisano pa je na skali: Tu so popravili cesto, pravzaprav kozjo stezo, štirje fužinarji — v vsakem oglu je od vsake tvrde vsekana varnostna znamka — med njimi naslednik sv. Heme s Koroškega, ki je imela fužino za drugim savskim mostom v Soteski. Cesto so tako popravili, oziroma izklesali iz skale nasprotj sedanji žagi ob Bohinjki, da je bila vsaka stopnica velika miza, kamor je lahko stopil en konj. Od tod še danes pravijo Bohinjci v vsej Soteski: Grem skozi „Štenge“, čeprav je sedanja cesta izvedena po ravnini in na desnem bregu Bohinjke. Gorenjski kmetje so v prejšnjih

časih do 18. stoletja nosili na kobilah skozi „Štenge“ in dalje čez Bačo v Italijo do Neapla vse kroparsko, javorniško in savsko blago.

Bohinj ima kot Bled mnogo hotelov za tujce. Promet s tujci in turisti preživlja marsikaterega domačina v poletju. V Bohinjski Bistrici je začasna elektrarna, ki oskrbuje vas z lučjo. Pod izvirov Savice je pa mogočna električna stavba, ki je za vojne razsvetljevala in dvigala dvigalnice proti Bogatinu in znanemu Krnu. Tudi električno železnico je gonila zadnje leto vojne iz Bistrice do Savice mimo planinskega hotela „Zlatoroga“. Vojaški inženirji so postavili elektrarno pod Savico, meneč, da je ob hudem mrazu tudi dosti vode. Pa so se urežali. Savica ima svoje muhe in pozimi malo vode.

V Bohinju izdelujejo v vsaki vasi mnogo lepih lahkih škafov, ki so jih največ izvažali v Trst in dalje po morju, a sedaj jih izvažajo po naši kraljevini.

Ne smem pozabiti gorjuških čederc — pip, fajfurjev, ki jih tam izdelujejo in so splošno po Gorenjskem priljubljene. Bohinjce redi v prvi vrsti živinoreja in les. V vsaki vasi je mlekarsko društvo s sirarnico. Izdelujejo iz mleka maslo in sir ter ga izvažajo, a skuto pa uporabljajo sami. Verski zaklad daje Bohincem s svojimi velikimi gozdi obilega zaslužka.

Banksit je pred in med vojno kopala v Bohinju dunajska tvrdka J. Tschinkel ter ga vsak teden 1 do 3 železniške vozove poslala na Dunaj in Silezijo. Iz njega izdelujejo galun, bakreno galico, aluminij, trpežno opeko za kovaška ognjišča, Martinove peči, plavže ter štopo za mazanje lesenih strojnih osi.

Strojarnic je več v okraju, in sicer v Bohinjski Bistrici, Dosovčah, Grabčah, Kropi, Kranjski gori in v Radovljici. Obrtno-trgovske nadaljevalne šole izobrazujejo male obrtnike in trgovce na Bledu, Jesenicah, v Kropi in Radovljici. Radovljiški okraj je bogat na rudah, lesu, prirodnih pridelkih, sadju, perutnini, zlasti pa na živini, ker ima mnogo planin in senožeti.

Primanjkuje pač nekaj žita, a treba je le pametno pričeti izkoriščati z umetnimi gnojili zemljo in prirodne zaklade, da ne leže mrtvi v zemlji, pa bo naša ljuba domovina Jugoslavija s ponosom zrla na naš rod ob sivem očaku Triglavu.

